

За сложните култури 'добро (+)' и 'зло (-)' в книгата на Николай Бердяев *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика* (II)

Румяна Петрова

The Complex Culturemes 'Good (+) and 'Evil (-)' in Nikolay Berdyaev's Book 'The Mission of Man. An Attempt at a Paradoxical Ethic' (in two parts) Part Two. (By Roumyana Petrova.) The aim of the second part of the study is to explicate the subject content of the complex culturemes 'good (+) and 'evil (-)' in Nikolay Berdyaev's book 'The Mission of Man. An Attempt at a Paradoxical Ethic' (1931) by applying the linguocultural approach and the culturematic method..

Key Words: Nikolay Berdyaev, good and evil, explanatory cultureme, linguoculturology

ВЪВЕДЕНИЕ

В първата част на разработката [1] бяха очертани целта и изследователската методика на изследването и беше представен списък от 55 изречения и кратки текстови отрязъци, ексцерпирани от бележитото съчинение на европейския неоправославен екзистенциалист и персоналист и световноизвестен културолог от руски произход Николай А. Бердяев *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика*, публикувано за първи път през 1931г. [2], които в тази част ще бъдат подложени на културематичен анализ. Корпусът изчерпва всички вербализирани изражения на категориите *добро* и *зло*, намерени в книгата в превод на български. Нека припомним, че ползването на превод вместо оригинал няма да накърни правилността на изводите, тъй като доброто качество на превода прави възможен адекватния пренос на *смисъла* на оригиналния текст.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Както беше посочено в първата част на работата, афористичният стил на Бердяев лесно се поддава на културематичен анализ, който досега е прилаган към едноизреченски текстове – паремии, сентенции, афоризми и др. под. [3]

Този тип анализ се състои в извличането на всички прости и сложни култури, съдържащи се в даден текст, както е показано в разгърнат вид в книгата *Културемите в Книга на притчиите (The Book of Proverbs) в Авторизираната версия на Библията (AV/KJB)* [4]. В произведението на Бердяев централно място заемат две сложни култури, които обединяват множество от прости култури в особени структурни отношения.

За постигането на по-голяма изчерпателност при описанието на съдържателната страна на културемите на едноизреченски текстове е необходимо да се въведе нов тип аналитична единица – **обяснителната култура**. Както ще бъде показано по-долу, тя се отличава от останалите по това, че предава в максимално разгърнат вид пълното съдържание на основната за изречението култура – тази, в която е фокусирана главната идея на изречението, неговият смисъл. **Вербалният израз на обяснителната култура на едноизреченския текст представлява именна синтагма, която е разгърнатата синтактична и смислова трансформация на неговата основна култура, т.е. тя обединява аксиологическата ѝ характеристика със смисловото съдържание на изречението.**

Ще илюстрираме казаното със следния пример. Изречението „Само като духовно същество човекът може да разбере истинското добро” може да се разложи на следните прости култури:

- човекът като духовно същество (+)
- човекът (+)

- духовно същество (+)
- разбирането на истинското добро (+).
- истинското добро (+)
- доброто (+)

В рамките на изречението тези шест култури участват в два типа отношения, за които използваме работните наименования *съчинителни* и *подчинителни*. За съчинителни отношения между културите говорим тогава, когато те представляват самостоятелни, нейерархизирани същности, които не зависят една от друга и са в синтагматични отношения, т.е., могат да се добавят една към друга за получаване на нов, по-богат смисъл; обратното, подчинителните отношения предполагат субординация и съставност, т.е. отношения, при които едната култура влиза в смисловия състав, в рамките на друга и най-често бива в отношение или на част към цяло, или едната култура е частен случай на друга.

Така например трите двойки култури по-долу:

- човекът като духовно същество (+) и разбирането на истинското добро (+),
- духовното същество (+) и истинското добро (+)
- човекът (+) и доброто (+)

са в съчинителни отношения, докато другите две двойки:

- човекът като духовно същество (+) и човекът (+)
- истинското добро (+) и доброто (+)

са в подчинителни отношения.

Нека поставим към изречението „Само като духовно същество човекът може да *разбере истинското добро*” въпроса за експлициране на неговата култура (основната, централната, най-главната същност, която то утвърждава или отрича, осъжда): „Какво утвърждава или препоръчва (съотв. критикува, осъжда, осмива и пр.) това изречение?”. Получават се три отговора, съотв. три култури, като втората и третата са варианти на първата култура; и така, крайният сбор варианти са: 1) прост, 2) частично разгърнат и 3) максимално разгърнат вариант, както е показано по-долу:

- 1) човекът (+)
- 2) човекът като духовно същество (+)
- 3) човекът като духовно същество, единствено способно да разбере истинското добро (+).

Последният вариант изчерпва в най-висока степен съдържанието на основната култура, носи нейната аксиологическа характеристика и изразява смисъла на изречението, оттам и наименованието *обяснителна култура*. Добавяме я към останалите и получаваме следния пълен културематичен състав на изречението:

- човекът като духовно същество (+)
- човекът (+)
- духовно същество (+)
- разбирането на истинското добро (+).
- истинското добро (+)
- доброто (+)
- човекът като духовно същество, единствено способно да *разбере истинското добро (+)*.

Обяснителната култура (подчертаната) е най-изчерпателна по отношение на смисъла на изречението, ето защо чрез нея най-точно може да се определи **темата**, към която принадлежи едноизреченският текст.

Настоящият анализ е само върху обяснителните култури, извлечени от изреченията и текстовете отрязъци в корпуса. Те се групират в подтеми (дадени в номерираните по ред подзаглавия по-долу) с постепенно намаляваща семантична пълнота (брой култури, които ги представят).

Положителни култури, изграждащи сложната култура *доброто (+)*: 52

1.1. Способността за различаване между добро и зло – 9

- правенето на разликата между добро и зло (+)
- критерият за добро и зло като основен въпрос на етиката (+).
- доброто и злото като закономерни и задължителни символи (+)
- хубавото и лошото като закономерни и задължителни символи (+)
- нравственото и безнравственото като закономерни и задължителни символи (+)
- възвишеното и низкото като закономерни и задължителни символи (+)
- познаването на доброто и злото, което макар да предполага загубване на райската цялост, е път, който трябва да се извърви докрай (+)
- познанието на доброто и злото, в което се осъществява творческото призвание на човека (+)
- познанието, което не е зло, въпреки че има за предмет зло (+)

1.2. принципите и практиките на християнството – 9

- християнството, което поставя свободния човек над идеята на доброто (+)
- личността, която е образ и подобие Божие в човека (+)
- преодоляването на мрачната безкрайност на злото чрез любовта към враговете (+)
- безпощадното воюване със злото и същевременно търпението към него, подобно на търпението на Твореца (+)
- правдолюбието като първата, основната онтологична добродетел (+)
- проявата на милосърдие към всички като нравствен закон, което не означава да обичаш еднакво всички (+)
- търпимостта на Бог към злото и злите, което не е равнодушие и безразличие към доброто и злото, а свободолюбива и човеколюбива добродетел, грижливо отношение към човешките души, към техния винаги сложен и мъчителен жизнен път (+).
- любовта към човека, която се състои в любовта към Божия образ в човека (+)
- пълната победа на доброто, което е по-скоро работа на църквата, отколкото на обществото или държавата (+)

2. Свободната и отговорна личност - 8

- свободната личност като безусловна и най-висша ценност (+)
- изборът човек да бъде преди всичко правдив пред Бога, пред самия себе си и пред хората (+)
- свободната съвест, която е най-голямото нравствено благо и главно условие за нравствен живот (+)
- непринуждаването на злите от човек или Бог към добро и райско блаженство (+)
- свободната да избира между доброто и злото личност, която стои по-високо от държавата, нацията, човешкия род, природата (+)
- човекът като духовно същество, единствено способно да разбере истинското добро (+)
- личността, избираща между доброто и злото, която е създадена от Божията идея и от човешката свобода (+)
- отговорността за злото, която извисява човека, защото му приписва огромна свободна сила, способна да въстане срещу Твореца, да се отцепи от него и да създаде свой собствен безбожен свят, да създаде ад (+)

3. Бог като свръхдобро /абсолютно добро – 7

- Бог, който е свръхдобро, а не [обикновено, човешко] добро (+)
- Бог, за когото не се отнасят обикновените човешки категории добро и зло (+)
- свръхдоброто, което единствено може да изведе злите и намиращите се в ада оттам (+)
- етиката на свръхдоброто, която не е равнодушие към доброто и злото, нито снизходително отношение към злото, а напротив, изисква не по-малко, а повече (+)
- свръхдоброто или второто, отвъдното добро, което е постижение на най-висше качество живот и което не оценява и не съди, а излъчва светлина (+)
- свръхдоброто, идеята за което не идва от равнодушие към злото, а от мъчително и дълбоко изживяване на този проблем (+)
- абсолютното добро без съществуването на зло, което е възможно само в Царството Божие, когато ще има ново небе и нова земя, когато Бог ще бъде всичко във всяко нещо (+).

4. положителният смисъл на злото – 7

- положителният смисъл на злото като изпитание на свободата (+)
- злото като предпоставка за добро (+)
- войната, която макар да е греховно дело, възможно само в греховен свят, може да стане светъл лъч, източник на доблест и благородство (+)
- опитът от преминаването на човека през опита на злото, чрез който той добива представа за разликата между тях (+)
- положителният смисъл на злото като обогатяващата живота героична борба с него (+)
- положителният смисъл на злото не чрез изолирането му в особен порядък, а чрез неговото действително и пълно просветляване и преобразяване (+)
- смисълът на ада, изразяващ се в това, че той не е нужен, за да възтържествува справедливостта и злите да получат заслуженото, а за да не е насилствен и принудителен път към доброто (+)

5. ролята на красотата и творчеството – 6

- етиката на творчеството като осъществяване на истинско добро, истинска справедливост, просветляване на живота (+)
- етиката на творчеството като творческо реализиране на добро и преобразяване на злото в добро (+)
- реално-осъщественото, а не символично-законническото добро, което е красота (+)
- Раят и Царството Божие, които са красота (+)
- спасението на света, което ще се осъществи от красотата (+)
- преобразяването и просветляването на света, което е красота, а не добро (+)

6. законът, правото и съденето – 3

- законът, който изобличава злото (+)
- правото, т.е. законът, който макар и да осакатява личния живот, го пази (+)
- доброто в условията на грешния свят, което е оценяващо и съдещо (+)

7.1. добросърдечният човек – 1

- добросърдечният човек, който върши добри дела от вътрешен подтик, [а не от покорство към добрия закон] (+).

7.2. доброто – 1

- доброто, което предполага злото и допуска съществуването му (+)

7.3. отпадането от Бога-творец на отговорността за свободата, която поражда злото – 1

- отпадането от Бога-творец на отговорността за свободата, която поражда злото (+) (т.е. „оневиняването“ на Бога творец за свободния избор на злото от човека)

Отрицателни култури, изграждащи сложната култура злото (-): 42

1.2. Злите и злото – 7

- злите, които мразят Бога, защото им пречи да вършат злини (-)
- лошият човек, в когото няма нищо от Божия дух, когото никакви възвишени цели не могат да направят по-добър и който винаги ще използва лоши средства и заради тях ще забравя за целите (-)
- нравствено неразвитият, примитивен човек (“хотентотът“) за когото е добро да извършва кражби и насилия върху друг човек, за да облагодетелства себе си (-)
- нравствено неразвитият, примитивен човек (“хотентотът“) за когото е лошо, когато някой друг извърши кражба и насилие върху него (-);
- злото, изразяващо се в зли помисли, които са зло въображение (-)
- злото, което не е в избличаващия греха закон, а в самия грях (-)
- злото, което е неправда, лъжа, небитие (-)

1.2. Добрите – 7

- добрите, които са готови да възненавидят Бога, защото не пречи на злите да безчинстват и е допуснал съществуването на злото (-)
- неосъщественото в живота добро, което става причина за злото (-)
- неспособността на доброто да постигне справедливост, което става причина злото за поеме неговата задача (-)
- прекомерното милосърдие и състрадание, които се изразяват в снизходителност и липса на мъжество и пораждат зло (-)
- прекалената толерантност и снизходителност към злото и отказът от нравствена борба с него, което води до деморализация и нравствено разложение (-)
- любовта към доброто, от която несвободните хора могат да станат подли и лицемерни (-)
- воюването на добрите със злите, от което добрите често стават зли (-)

2. Адът – 6

- адът като състояние, в което пребивават ония, които остават във времето и не преминават във вечността (-)
- адът, който е създаден от дявола (-)
- адът, който е плод на човешкия грях (-)
- адът, който злите сами изграждат за себе си (-)
- адът, който добрите изграждат за другите (-)
- адът, който не е нищо друго, освен окончателно отделяне от Бога (-)

3.1. Лъжата, измамата и подмяната – 4

- лъжата като предпочитано пред истината от различните социални формации средство за постигане на доброто (-)
- най-страшната лъжа, която е лъжата, смятаща себе си за добро (-)
- смятането на злото за добро като фантазмагория (т.е. въобразена лъжа), която не извежда човека нито в света, нито при другите хора, нито при Бога и е проклятие за човека (-)

- подмяната на доброто с обществото като най-чудовищна форма на идолопоклонничество (-)

3.2. Съществуването на добро и зло – 4

- човешкият паднал свят на доброто и злото (-)
- разграничаването на добро и зло (-)
- преминаването през опита на злото (-)
- появата на различие между добро и зло след грехопадението (-)

4.1. Неограничената собственост – 2

- неограниченото и абсолютно право на частна собственост, което ражда злото и несправедливостта на феодалното и капиталистическото общество (-)
- собствеността, която без аскеза и ограничаване се превръща в зло (-)

4.2. Бог – 2

- Бог, който не пречи на злите да безчинстват (-)
- Бог, който е допуснал съществуването на злото (-)

4.3. Пошлостта – 2

- опошляването на доброто, което е най-крайното и зловещо проявление на пошлостта (-)
- пошлостта, която е свят, напълно и с радост забравил за другия [духовния] свят (-).

5.1. Атеизмът – 1

- атеизмът, породил се с разграничаването на добро и зло след грехопадението (-)

5.2. Покварената от света съвест – 1

- лишената от способността да възприема правдата поробена и прелъстена от света съвест (-)

5.3. Мерзостта пред Бога, което за хората е висока ценност - 1

- приетото за високо у човеците, което е мерзост пред Бога (-)

5.4. Трагичният път на осъществяване на доброто – 1

- противоречието, жертвата и страданието, чрез които се реализира доброто (-)

5.5. Безнравственото продължаване на рода и детераждането като единствена цел на съединяването на мъжа и жената – 1

- продължението на рода и детераждането като единствена цел на съединяването на мъжа и жената, което е безнравствено и равностойно на пренасяне на животновъден принцип в човешките отношения (-)

5.6. Неизбежното идване на царството на Антихриста поради неспособността на свободата да реализира Царството Божие – 1

- опасността необходимостта да реализира царството на Антихриста, ако свободата не реализира Царството Божие (-)

5.7. Твърде голямото отдалечаване на човечеството по пътя на злото – 1

- човечеството и светът, които са отишли вече твърде далеч по пътищата на злото (-)

5.8. Реализирането на Божия съд над човечеството – 1

- човечеството и светът, които вече са под Божия съд (-)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разпределението на културемите на 52 положителни и по-малък брой – 42 – отрицателни е индикатор за по-големия дял внимание, което Бердяев отделя на доброто като етическа категория. В културематичния състав на сложната култураема *доброто* (+) се наблюдават по-отчетливи и концентрирани смислови акценти. Първите шест (от общо 10) тематични подгрупи с най-висока висока семантична плътност (съответно с 9, 9, 8, 7, 7 и 6 обяснителни културеми) обхващат 46 от общо 52-те обяснителни културеми, които изграждат сложната. Заглавията им са много показателни: способността за различаване на доброто от злото, принципите и практиките на християнството, свободната и отговорна личност, ог като свръхдобро /абсолютно добро, положителният смисъл на злото, ролята на красотата и творчеството. В останалите четири се утвърждават законността, доброто и добрият човек и се оправдава Бог за това, че е допуснал злото в света, за да бъде човек свободен. Сложната култураема *злото* (-) е с по-ниска семантична плътност: 42 единици. Тя е тематично по-разнообразна и смисловите акценти не са така наситени. Водещите тематични подгрупи са представени с по-малък брой обяснителни културеми (съответно 7, 7, 6, 4 и 4), оттам и по-големият брой на тематични подгрупи – 16. Заглавията на първите подтеми, които са индикатор на смисловите акценти на тази сложна култураема, са злите и злото, адът, лъжата и подмяната, самото съществуване на добро и зло. Следват още 12 подтеми с твърде разнообразни заглавия: от Бог (който допуска злото) до пошлостта, царството на Антихриста, причинено от слабостта на свободата, дадена на човека, и действието на страшния Божи съд над човечеството, което за Бердяев вече се е осъществявало на практика, докато той е работел над съчинението.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Петрова, Р. За сложните културеми "добро (+)" и "зло (-)" в книгата на Николай Бердяев "Предназначението на човека: опит за парадоксална етика" (1). – В: *Научни трудове на Русенския университет – 2014, том 53, серия 5.2 – Европеистика*. Русе, Издателски център при РУ, 2014, с. 211–215.

<http://conf.uniruse.bg/bg/docs/cp14/5.2/5.2-22.pdf>

[2] Бердяев, Н. *Предназначението на човека. Опит за парадоксална етика*. Прев. от руски: И. Добрева. – В: Николай Бердяев. Съчинения в шест тома. Обща редакция: Исак Паси. Том 4. *Предназначението на човека*. София: „Захарий Стоянов“, 2005, с. 9–401.

[4] За лингвокултурния подход и културематичния анализ вж.: Р. Петрова. *Културемите в Книга на притчите (The Book of Proverbs) в Авторизираната Библия(AV/KJB)*. Русе: Лени Ан, 2012; Р. Петрова, *Български паремии за присмех и похвала. Лингвокултурно изследване (скала на културемите)*. Русе: Издателски център на Русенския университет, 2013. Вж. също и други работи на Р. Петрова, публикувани в сайта по лингвокултурология на Русенския университет – <http://www.lingvocult.uni-ruse.bg>

[5] Разликата между прости и сложни културеми е представена подробно в: Р. Петрова. *Културемите в Книга на притчите*, с. 66 – 78.

За контакти:

Доц. д-р Румяна Петрова, Катедра “Еuropeистика и международни отношения”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 811, e-mail: roumyana.petrova@yahoo.com

Докладът е рецензиран.